

Socialdemokratier i trængslen på den tredje vej

Axel Mossin, Økonomisk Institut, Københavns Universitet

1. Ad den tredje vej

Vesteuropa har i løbet af de sidste godt hundrede år udviklet sig til, målt i forhold til slutningen af 1800-tallet, rimelige velfærdssamfund ved at følge den tredje vej.

Den tredje vej leder en demokratisk og reformistisk udvikling mellem to yderpositioner, der oprindeligt blev identificeret som *laizés faire* kapitalisme og marxistisk socialisme.

Der har dog unægteligt ikke været tale om en ubrudt vej.

I 1914 brød den europæiske politiske orden med 5 store europæiske nationalstater (7 hvis man medregner Italien og Det osmanniske Rige) sammen og Den store Krig fulgte.

I 1929 brød den internationale og nationale økonomiske orden sammen.

Den totalitære socialisme i Rusland og senere i Østeuropa og Den totalitære nationalisme i flere vesteuropæiske lande var følgevirkninger af 1914 og 1929, selv om begge regimeformer samtidig også havde historiske rødder.

Efter Den Anden store Krig fulgte, hvad der i tilbageblik forekommer at være en stabil politisk og økonomisk orden med klare politiske og sociale mål dialektisk afledt af erfa-

ringerne fra den første halvdel af århundredet. Verden var dog ved mindst en lejlighed, Cubakrisen 1962, tæt på den totalt ødelæggende atomkrig.

I løbet af 1960'erne blev der skabt en hidtil uset velstand og social tryghed for store dele af den vesteuropæiske befolkning.

Med oliekriseårene 1973 og 1979 som omdrejningspunkter skete der fra 1960'erne og fremover en fremadskridende dybtgående markedsgørelse af den internationale og de nationale økonomier, fra 1980'erne under pengepolitiske regimer med prisstabilitet som determinant.

I 1991 brød Sovjetunionen sammen, ikke af økonomiske grunde, men efter at have mistet sin moralske sammenholdskraft.¹

Herefter var der skabt årtusindeskiftets nye samfundsmæssige modernitet,² som politiske tænkere forsøger at orientere sig i.

2. Det genfundne begreb: Den tredje vej

Den tredje vej er et begreb med historie.

Den katolske sociallære, som Leo XIII formulerede med rundskrivelsen *Rerum Novarum* fra 1891 anviser en tredje vej mellem den uhæmmede liberalisme og socialismen. Der tegnes et billede af et korporativt standssam-

fund med en retfærdig arbejderløn som en familie kan leve af, og også helst opspare lidt af.

Senere under den kolde krig mellem USA og Sovjetunionen har den tredje vej blandt andet været den daværende svenske samfundsmodel som en mellemform mellem kapitalisme og kommunisme.

Nu har denne retorisk kraftfulde formulering fået et nyt indhold.

Tony Blair bruger Den tredje vej som overskrift for den vej hans regering følger.

Sammen med Gerhard Schröder offentliggjorde han i juni 1999 manifestet *Europe: The Third Way/Die Neue Mitte*.³ Manifestet er på en halv snes sider og tegner et meget præcist billede af de to socialdemokratiske regeringschefer temmelig liberalistiske visioner om den tredje vej. Man må forudsætte at et sådant dokument på regeringschefniveau er gennemarbejdet og gennemdrøftet til mindste detalje.

Blair og Schröder skriver at de støtter en markedsøkonomi, ikke et markedssamfund. Denne formulering har naturligvis en signalværdi, men forskellen bliver ikke gjort eksplicit. Blair' og Schröder's vision er en dynamisk, kreativ markedsøkonomi baseret på personligt initiativ og ansvar, og med en nydefineret rolle for en aktiv stat.

En topprioritering er investering i human og social kapital. Uddannelsessystemets standard skal hæves på alle niveauer. Kriminalitet er et vitalt emne; en politik der gør byerne værd at leve i fremmer fællesskabsånden.

Den bedste garanti for et socialt sammenhængende samfund er voksende beskæftigelse og ekspanderende jobmuligheder.

For at skabe denne dynamik skal produkt-

markederne, kapitalmarkedet og arbejdsmarkedet alle være fleksible. At have det samme job livet igennem er en fortidig ting.

Rigiditet og overregulering begrænser muligheden for succes i fremtidens videnbaserede serviceøkonomi.

Udviklingen af blomstrende små og mellemstore virksomheder er en topprioritet fordi her ligger det største potentiale for ny vækst i det videnbaserede samfund.

Entreprenørerne skal belønnes for den risiko de tager. Man må ikke som socialdemokrater tidligere har gjort, se bort fra betydningen af at belønne indsats og ansvar.

Velfærdssystemerne skal transformeres til et springbræt til personlig ansvarlighed.

Arbejdsløshedsperioder i en økonomi uden job for livet skal gøres til mulighed for opnå kvalifikationer og personlig udvikling.

Det skal kunne betale sig at arbejde. Modtagere af overførselsindkomster skal vurderes med henblik på deres arbejdsevne, og de skal hjælpes til at finde passende arbejde.

Blair og Schröder konstaterer at arbejdsmarkedet behøver en lavtløns sektor for at kunne beskæftige lavt-kvalificerede personer. Skatte- og overførselssystemet skal komplettere de lave lønninger.

Blair og Schröder har en stærk vision om en dynamisk markedsøkonomi; det der mangler er den nærmere bestemmelse af »men ikke et markedssamfund«.

Blair's og Schröder's tredje vej anviser en stærkt markedsorienteret samfundsmodernisering, der adskiller sig fra *konserverismen på højre fløj*, og fra *konserverismen på venstre fløj*, for at citere den retorik Blair brugte

i sin tale til New Labour's årsmøde september 1999.

3. Et farvespektrum af europæiske værdier

1900-tallet har været præget af markante ideologier, der har været tidsbegrænsede og personcentrerede, Stalinismen, Hitlerismen, Maoismen, og uden sammenligning Reaganismen og Thatcherismen.

I det længere perspektiv findes indflydelse fra en række forskellige sæt af mere varige værdier. I min egen fortolkning gives nedenfor en oversigt over disse værdier. Valgene af betegnende farve er formodentlig i alle tilfælde ret indlysende. De fremhævede sæt af værdier har i alle tilfælde rødder i 1700-tallet og 1800-tallet, selv om farvebetegnelserne i flere tilfælde har en nyere begrundelse.

Røde værdier med baggrund i socialistisk tænkning

- Mindste løn skal kunne betale en i den sociale sammenhæng dækkende levestandard.
- Indkomstforskelle skal være beherskede og kunne begrundes med produktiv indsats.
- Ingen må diskrimineres på grund af køn, race, eller andre baggrundsforhold.
- Spekulation bør ikke belønnes.
- Som en social borgerret har alle ret til gratis kerneydelser vedrørende sundhed, uddannelse og information, samt ret til en minimumslevestandard.
- Handikappede og svagelige har ret til kompenserende ydelser.
- Arbejdsforholdene skal være regulerede.
- Arbejdet skal organiseres solidarisk. Konkurrence er ikke i sig selv en positiv værdi.

Grønne værdier med udgangspunkt i den erkendte modsætning mellem natur og kultur/teknologi

- Brug og forbrug af naturen er en nødven-

dighed, men skal tilrettelægges efter en samlet vurdering af interne og eksterne virkninger på kort og langt sigt.

- Naturen, herunder husdyrenes naturlige adfærd og behov, er værdier i egen ret som skal respekteres.
- Skader og specielt varige irreversible skader på naturen og dens fauna, herunder mennesket selv, skal undgås.
- Intet sløseri med naturens resurser. En vis nøjsomhed er dyd.

Blå værdier med udgangspunkt i liberalismen

- Politiske borgerrettigheder til information og indflydelse; valgbarhed og stemmeret.
- Civile borgerrettigheder til fri bevægelse og frihed til at tro, tænke og til at udtrykke sig; ret til retfærdighed efter klare love.
- Ejendomsret og kontraktfrihed.
- Ret til at forfølge økonomisk egen nytte inden for lovens grænser. Konkurrence og stræben efter personlig økonomisk fordel er en positiv værdi i sig selv.

Sorte værdier med udgangspunkt i anarkismen

- Frihed fra en social orden baseret på autoritet og ejendomsret.
- Frihed til at skabe en spontan social orden med udgangspunkt i små fællesskaber.
- Lige ret for alle mennesker til jordens resurser, som skal forvaltes af frivillige fællesskaber.

Hvide værdier med udgangspunkter i den katolske kirkes sociallære og i konservatismen (kirken og konservatismen deler ansvaret for institutionernes historiske kontinuitet)

- Personligt ansvar for alle handlinger i forhold til samvittigheden som menneske med guddommelig bestemmelse.
- De nærmestes forpligtende omsorg for de nærmeste, barmhjertighed for de fremmede udøvet i fællesskab (subsidiaritets- og solidaritetsprincipperne).

- Mindstelønnen skal kunne betale en god simpel levestandard for en familie.
- Godt købmandsskab med vægt på kvalitet og rimelige priser. Kollegialt samarbejde i branchen.
- Det er værdifuldt at entreprenører og købmænd løber en risiko, men højgearet finansiell spekulation er umoralsk og ikke værdigt for mænd af stand.
- Belønning efter fortjeneste. Respekt for ejendomsret og arv. Levevis efter stand.
- Evner, social position, stand og formue giver et socialt ansvar for virksomhed til samfundets gavn.
- Det økonomiske virke skal tjene almenvellet, som fortolkes som opretholdelse af et rimeligt samfund i dets historiske kontinuitet.

Brune værdier med udgangspunkt i 1800-tallets nationalisme

- Folkeligt fællesskab baseret på fælles sprog, fælles historie, fælles religion, og fælles etnisk oprindelse.
- Folkefællesskabets historiske ret til et bestemt landområde.

4. Den politiske samfundsforståelses hovedformer

Ved siden af værdiernes dimensioner har den politiske samfundsforståelse andre væsentlige dimensioner.

Dimensionen fra spontant skabt økonomisk og social orden til institutionelt bestemt orden

En af de mest kendte fortalere for det økonomiske marked som skaber af en spontan økonomisk orden, der er en planlagt orden overlegen, er Friedrich von Hayek. Argumentet er at markedet bedre udnytter den umådelige forskelligartede informationsmængde som de individuelle markedsdeltagere er bærere af. Her over for står J.M. Keynes påvisning af hvordan en markedsøkonomi som normaltildfældet låses fast i en inoptimal arbejdsløshedssituation.

En spontan orden skabes og genskabes løbende. Alternativt er en orden, der er langsomt udviklet og tilpasset til erfaringerne over tiden, eller en orden der er resultat af samfundsmæssig planlægning og regulering.⁴

Kristelig konservative og traditionelle socialdemokrater har ringe tro på markedets spontane løsninger, i modsætning til liberalister.

På venstrefløjten er man meget skeptisk over for de økonomiske markeds løsninger, men har en von Hayek's tro på de menneskelige relationers spontane sociale orden – de spontane »græsrods« løsninger.

Det nye højre er modsat karakteriseret af tiltro til det økonomiske marked, men ønsker at underkaste det sociale liv traditionens konservative familieværdier.

Dimensionen fra mekanisk samfundsopfattelse til formålsbestemt samfundsopfattelse

Økonomisk teoris formaliserede samfundsmodeller er inspireret af fysikkens mekaniske modeller. Hvis økonomien er formålsbestemt er det udelukkende fordi en eller flere individuelle beslutningstagere har valgt at give økonomien et formål.

Her overfor kan stilles det synspunkt at samfundet har et bestemmende formål, som enten er implicit i samfundets natur, f.eks. at samfundets natur er reproduktion og ekspansion, eller et formål som er moralsk givet og indiskutabelt, f.eks. at samfundet formål er almenvellet, eller nationens velstand og fremgang.

I den samfundsvidenskabelige praksis er funktionalistiske forklaringer, hvor et fænomen forklares som en funktionel løsning i forhold til samfundets formål, meget udbredte, omend metodisk diskutabel.⁵

I kristelig og konservativ samfundsopfattelse er samfundets formål indiskutabelt. Det fæles bedste, eller Almenvellet. I traditionel socialdemokratisk samfundsopfattelse er samfundets formål en stadig fremadskridende forbedring af levevilkårene for almindelige mennesker.

I øvrigt vil enhver bevægelses politiske samfundsforståelse i praksis være mere eller mindre koblet til en formålsbestemt samfundsforståelse. Kun rene karrierpolitikere har en mekanisk samfundsopfattelse.

5. Den socialdemokratiske drøm

Den socialdemokratiske vision om stadig fremadskridende forbedring af levevilkårene for arbejderne og andre »almindelige« mennesker gav stor mening i tider hvor fremskridtene virkelig betød et kvalitativt bedre liv, og i tider hvor fremskridtene var mærkbare, eller hvor man kunne håbe på mærkbare fremskridt.

Sådanne tider var 1940'erne, 1950'erne og 1960'erne

Omkring 1950 var den socialdemokratiske arbejders drøm stabilt arbejde og en løn så hans kone ikke behøvede at gå ud og vaske eller gøre rent for andre. Det var en pæn lejlighed i det nye sociale boligbyggeri med centralvarme og bad. Det var en kolonihave som familien cyklede ud til efter arbejdstid, og på dæk der ikke punkterede hele tiden som under krigen. Det var at datteren til sin tid fik realeksamen og fik elevplads i banken. Det var at sønnen ville få læreplads hos en solid håndværksmester. Det var at forældrene og svigerforældrene når tiden kom, kunne bo i en af kommunens gode pensionistboliger, eller på kommunens nye smukke alderdomshjem.

Med tiårenes gang blev et køleskab, et sommerhus, en bil og en charterferie en del af drømmen, og til forældrenes glæde tjente

børnene flere penge end forældrene nogensinde havde gjort og fik egne huse.

Den socialdemokratiske drøm fokuserede på materielle fremskridt, som var betydningsfulde fordi de dengang skabte forudsætningen for en kvalitativt bedre tilværelse.

Den socialdemokratiske drøm fokuserede på social opstigning specielt fra ufaglært til faglært, fordi skellet mellem faglært og ufaglært dengang var så smertefuldt afgørende.

Den socialdemokratiske drøm var ikke mere end, og er heller ikke mindre end, almindelige menneskers drøm om en bedre tilværelse.

6. Det socialdemokratiske værdigrundlag; det organiserede arbejde, og de sociale borgerrettigheder

Når man ønsker at identificere et partis og en bevægelses værdigrundlag kan man tænke sig flere metoder. En metode er studier af officielle dokumenter som principprogrammer og arbejdsprogrammer, og referater fra kongresser mv. En anden er systematiske interviews med ledere og menige medlemmer, eventuelt i form af en større repræsentativ undersøgelse. En tredje er deltagerobservationer af aktiviteter i partiet og fagbevægelsen. En fjerde mulig metode er deduktion af værdigrundlaget ud fra partiets og organisationernes handlinger i den politiske praksis på forskellige niveauer.

Det følgende er med fuld erkendelse af materialets begrænsninger hovedsagelig baseret på mine egne gennem årene ganske omfattende deltagerobservationer af det danske socialdemokrati.⁶ Ud fra dette erfaringsmateriale peger jeg på, hvad jeg finder er det traditionstro socialdemokratis værdigrundlag,⁷ som sammenfattes under to overskrifter: det organiserede arbejde og den solidariske løn- og socialpolitik; og de sociale borgerrettigheder.

Det organiserede arbejde og den solidariske løn- og socialpolitik

Det organiserede arbejdes udgangspunkt er at arbejdere og funktionærer er medlemmer af de respektive fagforeninger. Organisationsprocenten er fortsat høj i Danmark, omkring 70% af alle lønmodtagere er organiserede. I den politiske praksis understøtter socialdemokratiet den faglige organisering på flere måder. Der er via indkomstskattereglerne tilskud til de ganske høje faglige kontingenter. Arbejdsløshedsforsikringen (og efterlønsordningen) er overladt til arbejdsløsheds-kasser tæt forbundet med fagforeningerne, ligesom også de nye arbejdsmarkedspensioner af medlemmerne forbindes med fagforeningerne.

Det organiserede arbejde indebærer at løn, arbejdstid og arbejdstidens placering, ferie, og en række forhold vedrørende arbejdets tilrettelæggelse reguleres af overenskomster og aftaler mellem arbejdsgiveren og fagforeningerne. Det organiserede arbejde udfolder sig i en reguleret ramme.

Arbejdstidens længde, arbejdstempoet, antallet af pauser og deres længde er en umiddelbar interesse ikke mindst i forbindelse med traditionelt industriarbejde.

Ideologisk har man i den tidlige organisering i denne sag kunnet støtte sig til Marx.

Karl Marx store videnskabelige opdagelse var afdækningen af den form udbytningen tager under en kapitalistisk markedsøkonomi. Arbejderne sælger deres arbejdskraft til hvad den er værd på markedet. Marx påviser at arbejdskraftens markedspris kun dækker en del af arbejdsindsatsens værdi, når pris og værdi oversættes til værdier målt ved arbejdsindhold. Heraf det yderst slagkraftige politiske budskab, at arbejderne kun arbejder en del af arbejdstiden for sig selv, og herefter arbejder gratis for kapitalisten. Kontrol over

arbejdstiden måtte derfor blive et højt prioriteret mål for arbejderbevægelsen.

Denne kontrol må udøves kollektivt og udmøntes i overenskomster og aftaler med arbejdsgiverne.

Fuldstændig ligeløn er ikke en del af idégrundlaget for en arbejderbevægelse, der har måttet spænde over faglærte og ufaglærte med store lønforskelle.

Til gengæld skal den faglige og politiske indsats rettes mod at sikre et anstændigt løn- og indkomstniveau for lavtlønnede arbejdere, arbejdsløse og pensionister.

Den solidariske lønpolitik dækker over en lønstrategi, hvor de højerelønnede med de stærkeste lokale forhandlingspositioner leder lønudviklingen. Til gengæld skal de lavtlønnede tilgodeses særligt ved de generelle overenskomstfornyelser.

Den solidariske socialpolitik sigter mod at dagpenge og pensioner giver lavtlønnede en høj kompensationsgrad i forhold til hidtidig indkomst.

Den offentlige sektor har hidtidigt spillet en særlig rolle for det organiserede arbejde. Her kunne den faglige og politiske arbejderbevægelse virke sammen om at sikre, at de lavrelønnede stillinger i forhold til det private arbejdsmarked fik ordentlig løn, tryghed og regulering af arbejdsvilkårene.

Den offentlige sektor som helle for det organiserede arbejde betyder at traditionstro socialdemokrater reagerer meget stærkt mod udlicitering og privatisering af arbejdsopgaver fra den offentlige sektor.

De sociale borgerrettigheder

Sociale borgerrettigheder giver udvalgte ydelser en særlig status. Disse ydelser skal borgerne kunne modtage efter behov uden

begrænsning i form af manglende betalingssevne.

Ideelt set skal ydelserne være gratis. Der etableres da et begrænset »rum« i samfundet hvor den økonomiske ulighed er ophævet og alle borgere bevæger sig ligeværdigt.

Dette »rum« af ligeværdighed er en vigtig integrationsfaktor for en bevægelse, hvor der er betydelige løn- og uddannelsesforskelle mellem de forskellige arbejdergrupper, som bevægelsen spænder over.

De sociale borgerrettigheder var også en vigtig integrationsfaktor for de europæiske nationalstater som blev velfærdsstater i årene efter Anden Verdenskrig.

I det socialdemokratiske idégrundlag spiller forestillingen om sociale borgerrettigheder størst rolle når det gælder sygdomsbehandling og personlig pleje, og når det gælder uddannelse.

Det ligger dybt i tankegangen at f.eks. i forhold til sygdom er alle lige, alle har krav på den samme kvalificerede behandling uden økonomiske hensyn, og det skal ske indenfor rammer der udtrykker ligeværdigheden.⁸

Tilsvarende skal uddannelsesmuligheder fra folkeskolen og til det højeste niveau ikke blot frigøres for begrænsninger i form af manglende økonomisk betalingsevne, men uddannelse skal være et rum hvor alle kan bevæge sig ligeværdigt uden hensyn til betalingsevne og social baggrund.

7. Markedsgørelsen af samfundet, markedsgørelse af politikken, det nye arbejdsmarked

Det traditionelle socialdemokrati havde en storhedstid i tredje fjerdedel af 1900-tallet i forbindelse med opbygningen af den britiske og de nordiske velfærdsstater. De øvrige eu-

ropæiske velfærdsstater er mere de kristelig-konservative partiers værk.

Siden er samfundet og politikken ændret meget.

Disse forandringer er skabt dels af strategiske beslutninger på det statslige og mellemstatslige niveau, dels af delvist autonom udvikling af teknologien og i det økonomiske og sociale liv.

Markedsgørelsen af den globale økonomi; globaliseringen

Globaliseringen indeholder et globalt finansielt marked, en intensiv global handel med varer og tjenester, blandt andet inden for rammerne af transnationale selskaber, samt tilløb til et globalt arbejdsmarked for højtuddannet arbejdskraft.

Globaliseringen er resultat af bevidste politiske valg på internationalt og nationalt niveau. Som udgangspunkt reagerede politikkerne efter anden verdenskrig dialektisk på de stærkt negative konsekvenser af sammenbruddet af verdenshandelen i 1930'erne. De politiske beslutningstagere var og er overbeviste om de økonomiske fordele ved international arbejdsdeling og handel, og de er overbeviste om ulemperne og begrænsningen ved lukkede nationale finansmarkeder.

De teknologiske forudsætninger for globaliseringen har været udviklingen af transportteknologien (fly, containere) og transportlogistikken (computere) samt kommunikationsteknologien (satelitter og computere).

Ved globaliseringen har nationalstaterne mistet reguleringmuligheder i forhold til markedskræfterne, og har i et dialektisk forløb måttet træffe beslutning om nye reguleringsformer, f.eks. nye former for penge- og valutapolitik (i Europa euroen og den europæiske centralbank med prisstabilitet som hovedmålsætning).

*Markedsgørelsen af den offentlige sektor;
»ny offentlig økonomi« og privatisering af offentlig forsyningsvirksomhed*

Den såkaldt »ny offentlig økonomi« og privatiseringer er ligeledes et resultat af bevidste politiske valg. Selv om der er tale om en international trend, er der tale om nationale beslutninger og udviklingen skrider frem i forskelligt tempo.

Politikkerne reagerer på at den offentlige sektor i alle lande er blevet meget større og man ser tendenser til at den offentlige sektor kan udvikle inefficiens på grund af den politiske og byråkratiske styring og på grund af stive ansættelsesforhold; underforstået for stærke og for traditionelt tænkende fagforeninger.

I den nye offentlige økonomi skal den offentlige sektors enheder og medarbejdere gøres resultatorienterede og om muligt underkastes et konkurrencepres i lighed med forholdene i den mere efficiente del af den private sektor. Konkurrencepreset vil eventuelt kunne etableres ved såkaldt benchmarking. Den offentlige sektors løn- og ansættelsesforhold skal tilpasses forholdene i den mere efficiente del af den private sektor.

Privatiseringerne af offentlige forsyningsvirksomheder med flere, i Danmark f.eks. Postgiroen og Teledanmark, har et dobbelt politisk motiv. For det første troen på at de privatiserede virksomheder på sigt vil blive mere efficiente, forudsat de faktisk bliver underkastet et konkurrencepres. Effektiviteten kan opnås fordi de privatiserede virksomheder af konkurrencen bliver tvunget til at give fagforeningerne et stærkere modspil, hvilket de politisk ledede offentlige virksomheder har haft vanskeligt ved, og fordi de lettere end staten vil kunne finansiere de innovationer og investeringer, konkurrencen fremtvinger. Det andet politiske motiv er at salgsprovenuet bidrager til at nedbringe den finan-

sielle statsgæld og dennes forrentning der tynger de statlige budgetter.

Markedsgørelsen af politikken

Markedsgørelsen af politikken indebærer at politikkerne sælger sig selv og deres politiske budskab på et marked hvor de potentielle endelige købere er vælgerne.

Den teknologiske forudsætning er TV og satellitkommunikation. Dette har skabt en ny medieverden og zapperkulturen.

Flere vælgere er orienterede om politik end nogensinde før, men delvis på et overfladisk niveau, både når det gælder politikerne som personer og politikens indhold. Mange vælgere har dog meget klare politiske synspunkter og veldefinerede egeninteresser, men synspunkter og egeninteresser ligger ikke på en simpel éndimensional skala. Politisk markedsføring på dette komplekse marked kræver betydelig kreativitet.

Sideløbende er kravene til de ledende politikeres sprogkundskaber og samfundsindsigt vokset stærkt. Politik på et ledende niveau er blevet en profession og personlig karrieremulighed for personer der også kunne have gjort karriere frem til de højeste poster i erhvervslivet og den offentlige sektor.

Individualiseringen af det sociale og økonomiske liv; det nye arbejdsmarked

De forandringer der beskrives med denne overskrift er i modsætning til markedsgørelsen af den globale økonomi og markedsgørelsen af den offentlige sektor, ikke direkte besluttet på noget strategisk politisk niveau.

En drivende kraft er den stærke velstandstigning i den vestlige verden igennem 1900-tallet, som nu har givet en stor del af befolkningen mulighed for en individualiseret tilværelse. Det individuelle mål kan være præget af stærke ambitioner mht. karriere og materiel velstand. For andre kan det indivi-

duelle mål være frigjort for sådanne ambitioner.

Velstandsstigningen er skabt af den teknologiske udvikling og en i gensidigt samspil hermed ændret organisering af produktionen af varer og ydelser. En forudsætning herfor har været et stærkt forøget uddannelses- og informationsniveau for befolkningen. Velstand og viden fører til svækkelse af autoritetstroen og krav om selvstændighed og eget ansvar for arbejdslivet, og mere generelt for det sociale og økonomiske liv.

På det nye arbejdsmarked kræver de private og offentlige arbejdsgivere fleksibilitet og selvstændigt initiativ og ansvar af de ansatte, og de ansatte kræver fleksibilitet af arbejdsgiverne og indflydelse på arbejdstilrettelæggelsen og arbejdsopgaverne. Arbejdsgiverne vil have lønsystemer der understøtter initiativ, kvalitet og ansvar. Lønmodtagerne vil have en løn der er retfærdig i forhold til den indsats de gør.

Disse modstående krav er delvis forenelige og passer sammen med individualiseringen af det sociale og økonomiske liv.

Teknologien, organiseringen af produktionen, og en hermed sammenhængende generel samfundsudvikling har skabt forhold hvor individualitet og forskellighed både er en mulighed, et ønske og et bidrag til økonomisk efficiens.

8. Fornyelse af det socialdemokratiske værdigrundlag

De ovenfor refererede udviklingstræk har konsekvenser for socialdemokratiernes mulige politiske og ideologiske rolle.

Politisk markedsføring med respekt for et fornyet socialdemokratisk værdigrundlag
Markedsgørelsen af politikken, professionaliseringen af politikerne, og individualiseringen af vælgerne har som uundgåelig konse-

kvens, at et parti der ønsker at være stort og indflydelsesrigt må markedsføre sig overfor den meget brede og inhomogene midtergruppe af vælgere.

Markedsgørelsen af politikken betyder også at forholdet mellem professionelle politikere og partiets medlemmer får en ny form. Forholdet bliver det, at politikerne både må markedsføre sig overfor vælgerne, og markedsføre sig overfor og vinde partiets medlemmer.

Markedsføringstankegangen betyder ikke, at det traditionelle politiske håndværk hvor resultaterne skabes gennem direkte personkontakter er blevet mindre betydningsfuldt.

Markedsføringstankegangen indebærer at politiske budskaber, både om resultater og om hensigter, til vælgerne og til medlemmerne skal sendes fra en afsender gennem medier til modtagerne. Dette stiller særlige krav til budskabet og til afsenderens professionalisme.

Den markedsgjorte politik kan udarte til principløs markedstilpasning af de politiske budskaber, og i nedværdigende negative personkampagner mod politiske konkurrenter.

Anstændig politik baseret på et klart og stærkt værdigrundlag er dog fortsat en farbar vej, og kan lykkeligvis ligefrem være en styrke set fra et markedsføringssynspunkt. Men det forudsætter at værdigrundlaget er fornyet i forhold til samfundsudviklingen, og troværdigt i den forstand at det er en fortsættelse af partiets historiske værdigrundlag.

Socialdemokratiets kerneværdier er, efter min påstand, det organiserede arbejde og de sociale borgerrettigheder. Det er ligeledes min påstand at disse værdier i fornyet form fortsat vil kunne bære store socialdemokratiske partier.

Regulering af markederne en absolut nødvendighed

Dertil kommer at det bliver nødvendigt at gentage og præcisere den socialdemokratiske grundholdning, at markeds kræfter ikke spontant skaber den bedste af alle tilstande, men at regulerende rammer, og på nogle områder dybtgående regulering er en absolut nødvendighed.

Denne grundholdning er det specielt vigtigt at opretholde fordi de socialdemokratiske partier aktivt har medvirket til globaliseringen og til markedsførelse af de offentlige sektorer.

Det organiserede arbejde fortsat en kerneværdi, men i smidiggjort form

Udgangspunktet er at et ureguleret »laissez faire« arbejdsmarked fører til en usolidarisk indkomstfordeling, og uretfærdigheder over for de der af en eller anden grund har en svag position på arbejdsmarkedet. Der er ingen alternativer til en organisering i fagforeninger og en lovgivning der beskytter arbejdstagerne.

Men der er ingen tvingende grunde til at arbejdstagerne inden for en således beskyttende ramme ikke får mulighed for en efter egen beslutning meget fleksibel tilrettelæggelse af arbejdslivet.

Samfundsudviklingen har skabt forhold hvor individualitet, forskellighed, forandringsberedthed, selvstændighed og personlig ansvarliggørelse både er en mulighed, en forudsætning for en effektiv og konkurrencedygtig privat og offentlig produktion, og et ønske fra en voksende del af arbejdstagerne.

På det smidiggjorte arbejdsmarked er der et forstærket behov for tryghed i og varighed af ansættelsesforholdene. Dette er også i virksomhedernes interesse, og må beskyttes af fagforeningerne og lovgivningen.

Nogle af de forhold det smidiggjorte organiserede arbejdsmarked skal tage hensyn til er at arbejdstagerne i voksende grad vil bevæge sig internationalt, og at arbejdstagerne vil kunne ønske at variere arbejdsindsatsen over livet, og vil kunne have meget forskellige ønsker med hensyn til pensionsalder.

En organisatorisk løsning i relation til disse forhold er at arbejdstageren sideløbende med den individuelle løn optjener rettigheder som registreres på en individuel konto, som følger den pågældende, og som der kan trækkes på i forbindelse med den individuelle tilrettelæggelse af arbejdslivet. Et sådant system kan udformes på en måde der er i overensstemmelse med tankerne i den solidariske løn- og socialpolitik.

Udbygning og præcisering af de sociale borgerrettigheder

De sociale borgerrettigheder skaber et »rum« der omfatter udvalgte, væsentlige dele af tilværelsen, et rum hvor der hersker lighed i den forstand at det økonomiske markeds krav om betalingsevne er ophævet, eller væsentligt modificeret.

Et samfund hvor borgerne kan bevæge sig frit i de sociale borgerrettigheders rum, og samtidig i kraft af den solidariske løn- og socialpolitik er sikret en rimelig standard med hensyn til forbrug uden for »rummet«, vil være et samfund med en høj grad af ligelig værdighed.

Præciseringen af de sociale borgerrettigheder rejser navnlig to spørgsmål, hvilke områder skal dækkes af rettighederne, og hvor skal ydelserne være gratis, hvor der kan kræves en moderat betaling.

Dette kan belyses i forbindelse med en af de væsentligste rettigheder, *retten til at bevæge sig frit i det offentlige fysiske rum*: landskabets rum, byernes rum, offentlige bygninger, samt i private bygninger der som butikscen-

tre er en del af byernes rum. Det er oplagt at retten til at bevæge sig til fods skal være gratis, og at det offentlige rum skal gøres så stort som muligt, med færrest mulige private begrænsninger.

Videre bevægelighed i det offentlige rum forudsætter et offentligt transportsystem, der som en borgerret skal være indrettet så handikappede kan benytte det. Krav om en moderat betaling for transporten vil ikke være grundlæggende uforeneligt med retten til med lige værdighed at færdes i et fælles offentlig rum.

En anden central social borgerret er *retten til gratis sygdomsbehandling og gratis sygdomspleje* på et kvalificeret niveau i overensstemmelse med bedste praksis. Her er der ingen mulighed for at gå på kompromis og tillade velhavende patienter at betale sig uden om ventelister og feks. at betale for enestuer og særlig forplejning. Dette krænker forudsætningen om, at i det »rum« af tilværelsen der vedrører sygdomsbehandling og sygdomspleje bevæger alle borgere sig med lige værdighed.

En tredje borgerret er *retten til gratis uddannelse rettet mod voksenlivet og arbejdslivet* så langt evnerne rækker, og når det gælder uddannelser med et begrænset antal pladser efter en udvælgelse efter saglige, ikke-diskriminatoriske kriterier. I det omfang uddannelse sker direkte i forbindelse med arbejdslivet vil gratisprincippet kunne afviges.

En påkrævet udvidelse af de sociale borgerrettigheder vedrører børneinstitutionerne. Børnehaverne er nu en væsentlig og almindelig del af den sociale oplæring, at *retten til en børnehaveplads op til et vist dagligt antal timer*, bestemt af hensyn til børnene, burde være en ret uden krav om betaling.

Men den aktuelt største mulighed for præcisering og udvidelse af de sociale borgerret-

tigheder vedrører *retten til uhindret og gratis adgang til informationer*.

Biblioteker og museer er eksempler på informationsadgang der bør være gratis, eventuelt bortset fra meget moderate kontrolafgifter og entreer.

Men i relation til den igangværende udvikling ville det være af stor betydning at få slået fast at adgangen til alle elektronisk formidlede informationer af public service karakter bør være en gratis og uhindret borgerret. Dette ikke mindst i lyset af voksende teknologiske muligheder for registrere og kommercialisere forbruget af elektronisk formidlede data. Den kommercielle udnyttelse af ophavsrettigheder indebærer gigantiske muligheder for profit.

Staten bør ved regulering sikre borgerne gratis eller billig tilslutning til de elektroniske netværk. Der bør på nettet sikres et gratis udbud af public service TV og radio fra Danmark og en bred vifte af andre lande. Det bør pålægges offentlige og offentlig støttede institutioner at levere informationer til de elektroniske net således at de bliver gratis for brugerne.

En afsluttende bemærkning om basisindkomst som social borgerret

Som udgangspunkt er socialdemokratiernes skeptiske over for basisindkomst, også kaldet borgerløn, som social borgerret, dvs. som en ydelse der ikke forudsætter en modydelse i form af arbejde. For en arbejderbevægelse oprindelig med inspiration fra Marx er arbejdet det centrale. Derfor tænker socialdemokrater som udgangspunkt på retten til et arbejde, som skal kunne give en rimelig løn.

I praksis ville en basisindkomst blive en ydelse i lighed med SU og folkepensionens grundbeløb, som alle med legalt længere ophold i landet ville få ret til at modtage, uafhængigt af anden indkomst og uden krav om

modydelse i form af arbejde eller uddannelsesaktivitet. Der måtte ske en tilpasning af de sociale overførsler og af skattesystemet. I praksis ville basisindkomst være gennemførlig, specielt hvis det blev en fælles ordning for hele Den europæiske Union, om end på forskelligt niveau tilpasset leveomkostningerne i de forskellige stater.

Basisindkomst korresponderer til det smidgjorte arbejdsmarked.

Basisindkomst er dog som udgangspunkt mere appellerende til socialliberale, og på den anden side af socialdemokratiene, appellerende til venstreorienterede og de grønne, jævnfør afsnittet om de europæiske værdier.

Noter

1. Sovjetunionens sammenbrud af moralske grunde er min egen påstand. Selv om Sovjet var presset af våbenkapløbet, og moderniseringsbehovet var åbenbart, var økonomien i 1991 ikke i akut krise. Men hvordan skulle befolkningen og den politiske ledelse kunne tro på fremtiden for et regime, der havde fået afsløret at have en så grusom og forbryderisk historie.
2. Modernitetsbegrebet er noget flertydigt, men man kan vælge at skelne mellem det moderne samfund og det postmoderne samfund, med skel i 1970'erne. Årtusindeskiftets samfundsmæssige modernitet dækker da den tilstand 80'ernes og 90'ernes tilføjelser har skabt.

Det moderne samfund er lig industrisamfundet præget af Taylorisme (efter den amerikanske arbejdsstudieingeniør) og Fordisme (efter bilfabrikanten), og baseret på massefabrikation og masseforbrug, i USA i fuld udtrækning straks efter krigen og i Europa i 1960'erne.

Der sker en fremadskridende modernisering, udtrykket lineær modernisering ses. Man tror på naturvidenskabens og teknikkens mulighed for at skabe stadige fremskridt. Samfundet bliver stadig mere human (feks. mere humane straffe) og mo-

ralsk tolerant (feks. med hensyn til seksualitet og abort).

Slutstenen på det moderne samfund er den permissive, generøse velfærdsstat. I Danmark: loven om fri abort 1973 og bistandsloven 1976.

Det postmoderne samfund er lig servicesamfundet, dog baseret på en kerne af højproduktiv og fleksibel industriproduktion. Udtrykket Schumpeteriansk regime ses (efter den østrigske økonom Schumpeter der fremhævede den økonomiske betydning af stadige individuelt skabte innovationer).

Man har mistet troen på ubrudte materielle og åndelige fremskridt. Der forventes stadige forandringer som kan være meget risikable.

Det enkelte menneskes vilkår er blevet individualiseret, og det må på arbejdsmarkedet og i det sociale liv gribe sine egne individuelle livschancer.

3. Manifestet kan downloades fra Labour's hjemmeside www.labour.org.uk Politiken bragte 25/9/1998 en kronik af Tony Blair, Den tredje vej.
4. Sovjetunionens sammenbrud i 1991 blev forhastet betegnet som bevis på planøkonomiens kapitulation til markedsøkonomien. Den efterfølgende udvikling har været et bevis på de spontane markedskræfters manglende evne til at skabe rimelige løsninger. Om noget bekræfter den russiske udvikling Konservatismens påstand om forsigtige ændringer med respekt for fungerende løsninger og Socialdemokratismens påstand om omhyggeligt planlagte reformer.
5. Et formål vil ikke kunne være årsag til bestemte virkninger. Formålsbestemmelsen vil derimod videnskabeligt legitimt kunne være en overordnet sammenfatning af muligvis ikke afklarede kausale sammenhænge.

Formålsbestemte, teleologiske, samfundsteorier vil kunne underbygges med (eller afkræftes af) kausale »mekaniske« samfundsmodeller. For Adam Smith var »nationens velstand« både det (indiskutable) moralske formål for samfundet, og samfundets naturbestemte formål. Dette, viser Smith, er konsistent med den naturlige indretning af samfundet i overensstemmelse med menneskets som udgangspunkt egoistiske natur, og med menneskets fokus på det nære.

I den senere katolske sociallære er samfundets formål »Det fælles bedste« (the common good). Dette er konsistent med en indretning af samfun-

det hvor menneskene følger sin samvittighed over for Gud.

6. Jeg har været medlem af socialdemokratiet siden 1956.
7. Hvis undersøgelsen gjaldt Socialdemokratiet i tiden frem til 1950'erne ville klassebevidsthed og identitet som arbejderklassens parti være en betydningsfuld del af værdigrundlaget.

Socialdemokratiet er fortsat en del af arbejderbevægelsen. Den faglige organisering og den politiske organisering er tæt forbundne. Men klassebevidsthed indgår omkring 2000 ikke i Socialdemokratiets værdigrundlag. Kun når den røde fane hejses før de tidlige morgenmøder den 1. maj er der mindelser om arbejderklassebevidsthed. I den interne retorik er Socialdemokratiet nu et bredt

lønmotagerparti som særligt arbejder for »at sikre de svages ret«.

8. Den engelske socialpolitiske forsker R.M. Titmuss har status som en af velfærdsstatens ideologer. Han beskriver i sin bog *Social Policy*, London 1974 sine egne oplevelser som cancer patient på et NHS hospital. NHS var det nationale skattefinansierede sundhedssystem som var skabt af Labour regeringen i 1946, og som sikrede hele befolkningen gratis sygebehandling. Titmuss hyl-der den kvalificerede og ligeværdige behandling han selv og hans medpatienter med meget forskellig baggrund modtager. Det ser Titmuss som eksempel på hvad et medfølelse samfund kan præstere på grundlag af principper om social retfærdighed og fælles finansiering.